

EDGAR ALLAN PONING "QORA MUSHUK" HIKOYASIDA QO'RQUV MOTIVINING MIFOPOETIK TALQINI

H.R.Homidov¹ 

Mas'ul muallif: Homidov
Humoyun Ramazon o'g'li, Turon
universiteti Xorijiy tillar fakulteti
o'qituvchisi.

e-mail:
humoyunhamidov19@gmail.com

Accepted: 19 Sentabr 2026
Published: 19 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Homidov, H. R.
EDGAR ALLAN PONING "QORA
MUSHUK" HIKOYASIDA QO'RQUV
MOTIVINING MIFOPOETIK
TALQINI / H. R. Homidov //
Buxoro xalqaro universiteti ilmiy
axborotnomasi. — 2026. — T. 9, №
1. — B. 343–345.

1. Turon universiteti Xorijiy tillar fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Edgar Allan Poning "Qora mushuk" ("The Black Cat") hikoyasida qo'rquv motivining mifopoetik talqini tahlil qilinadi. Asardagi qo'rquv, dahshat, gunoh, aybdorlik, jazo va o'lim motivlarining badiiy ifodasi qadimgi yunon mifologiyasi bilan bog'liq holda o'rganiladi. Xususan, qora mushuk - Pluto obrazining Hades, yerosti dunyosi va xtonik tasavvurlar bilan aloqadorligiga alohida e'tibor qaratiladi. Hikoyadagi qora rang, demonik kuch, ko'rinmaslik, o'lim va muqarrar jazo kabi mifologik unsurlarning qahramon ruhiy holati hamda qo'rquv motivini shakllantirishdagi badiiy funksiyasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Edgar Allan Po, "Qora mushuk", qo'rquv motivi, mifopoetika, qadimgi yunon mifologiyasi, Pluto, Hades.

МИФОПОЭТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ МОТИВА СТРАХА В РАССКАЗЕ ЭДГАРА АЛЛАНА ПО «ЧЁРНЫЙ КОТ»

Аннотация. В данной статье рассматривается мифопоэтическая интерпретация мотива страха в рассказе Эдгара Аллана По «Чёрный кот». Художественное воплощение мотивов страха, ужаса, греха, вины, наказания и смерти исследуется во взаимосвязи с древнегреческой мифологией. Особое внимание уделяется образу чёрного кота Плутона и его связи с Аидом, подземным миром и хтоническими представлениями. Анализируются художественные функции таких мифологических элементов, как чёрный цвет, демоническая сила, невидимость, смерть и неизбежное наказание, в раскрытии психологического состояния героя и формировании мотива страха.

Ключевые слова: Эдгар Аллан По, «Чёрный кот», мотив страха, мифопоэтика, древнегреческая мифология, Плутон, Аид.

THE MYTHOPOETIC INTERPRETATION OF THE MOTIF OF FEAR IN EDGAR ALLAN POE'S SHORT STORY "THE BLACK CAT"

Abstract. This article examines the mythopoetic interpretation of the motif of fear in Edgar Allan Poe's short story "The Black Cat". The artistic representation of fear, horror, sin, guilt, punishment, and death is explored in relation to ancient Greek mythology. Particular attention is paid to the image of the black cat, Pluto, and its associations with Hades, the Underworld, and chthonic beliefs. The study considers the artistic functions of such mythological elements as the color black, daemonic forces, invisibility, death, and inevitable punishment in shaping the protagonist's psychological state and the motif of fear.

Keywords: Edgar Allan Poe, "The Black Cat", motif of fear, mythopoetics, ancient Greek mythology, Pluto, Hades.

Kirish. Badiiy adabiyotda qo'rquv motivi inson ruhiyatining murakkab holatlarini ifodalovchi muhim poetik vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, mistik, gotik va psixologik yo'nalishdagi asarlarda qo'rquv oddiy hissiy kechinma sifatida emas, balki insonning ichki dunyosi, ma'naviy ziddiyatlari, aybdorlik hissi va noma'lum hodisalarga munosabatini ochib beruvchi badiiy-estetik kategoriya sifatida talqin qilinadi. Shu jihatdan qo'rquv motivining mifologik tasavvurlar, qadimiy ramzlar va xalqona e'tiqodlar bilan aloqasini o'rganish badiiy matnning chuqur mazmun qatlamlarini aniqlash imkonini beradi.

Edgar Allan Poe ijodida qo'rquv, o'lim, aybdorlik, yolg'izlik, jinnilik va g'ayritabiiylik kabi motivlar alohida poetik ahamiyat kasb etadi. Yozuvchining "Qora mushuk" hikoyasi ushbu jihatdan o'ziga xos badiiy namuna bo'lib, unda insonning ichki ruhiy iztiroblari, tajovuzkorlik, pushaymonlik va qo'rquv holatlari qora mushuk obrazi bilan chambarchas bog'langan holda tasvirlanadi. Asardagi voqealar real hayot hodisalari bilan g'ayritabiiy va sirli unsurlar o'rtasidagi chegaraning noaniqligi asosida rivojlanadi. Natijada o'quvchi oldida nafaqat tashqi voqelik, balki qahramonning ichki psixologik holatini ham anglash masalasi yuzaga keladi.

"Qora mushuk" hikoyasidagi qo'rquv motivini mifopoetik nuqtayi nazardan

o'rganish, avvalo, qora mushuk obrazining turli madaniy-mifologik an'analardagi semantik yukini aniqlashni talab etadi. Mushuk obrazi turli xalqlar tasavvurida sirli olam, noma'lum kuch, baxtsizlik, sehr-jodu yoki boshqa olam bilan bog'liqlik kabi ma'nolarni ifodalashi mumkin.

Asarda qo'rquvning shakllanishi tashqi g'ayritabiiy hodisalargagina bog'liq emas. U qahramonning o'z xatti-harakatlari, vijdoni va sodir etgan zo'ravonliklari bilan bog'liq ichki psixologik jarayon sifatida ham rivojlanadi. Shu ma'noda qo'rquv motivi qahramonning ruhiy tanazzuli bilan parallel ravishda kuchayib boradi. Voqealarning tobora keskinlashuvi, qora mushuk obrazining qayta paydo bo'lishi, devordagi tasvir va yakuniy fosh bo'lish holati qo'rquvning psixologik hamda mifopoetik qatlamlarini bir-biriga bog'laydi.

Mifopoetik tahlil badiiy asarda mavjud mifologik obrazlar, arxetipik ramzlar, qadimiy tasavvurlar va ularning muallif individual poetik tafakkurida qayta talqin qilinishini aniqlashga xizmat qiladi. "Qora mushuk" hikoyasida aynan shu yondashuv orqali qo'rquv motivining tashqi hodisalardan ichki ruhiy kechinmalarga tomon rivojlanishini kuzatish mumkin. Bunda qora mushuk obrazi insonning yashirin qo'rquvlari, aybdorlik hissi va jazolanish haqidagi tasavvurlarini birlashtiruvchi markaziy ramziy vosita vazifasini bajaradi.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning maqsadi Edgar Allan Poning "Qora mushuk" hikoyasida qo'rquv motivining mifopoetik xususiyatlarini aniqlash, uning mifologik va ramziy asoslarini ochib berish hamda qo'rquvning qahramon ruhiyati va asar poetik tuzilishidagi funksiyasini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida qora mushuk obrazining semantik xususiyatlari, qo'rquv va aybdorlik o'rtasidagi munosabat, mifologik tasavvurlarning badiiy transformatsiyasi hamda g'ayritabiiylik va psixologik realizmning o'zaro aloqasi masalalariga e'tibor qaratiladi. Jahon adabiyotida inson ruhiyatining murakkab va ziddiyatli holatlarini badiiy tasvirlash muhim ilmiy-estetik masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, qo'rquv, dahshat, ruhiy iztirob, aybdorlik va o'lim kabi tushunchalar badiiy asarlarda insonning ichki olamini ochib beruvchi yetakchi motivlar sifatida namoyon bo'ladi. Qo'rquv motivi o'zining dastlabki ildizlari bilan qadimgi mifologik tasavvurlarga borib taqaladi. Zulmat, o'lim, yovuz kuch, taqiq, jazo va g'ayritabiiy mavjudotlar haqidagi arxaik qarashlar keyingi davr adabiyotida yangi badiiy shakl hamda psixologik mazmun kasb etgan.

XIX asr Amerika adabiyotining yirik namoyandasi Edgar Allan Po ijodida qo'rquv motivi alohida o'rin tutadi. Adib hikoyalarda dahshatli voqealarni tasvirlash bilangina cheklanmay, inson ongining qorong'i qatlamlari, ruhiy beqarorlik, vijdon azobi va shaxsning o'zini halokatga yetaklovchi ichki mayllarini chuqur badiiy tahlil qiladi. Po yaratgan badiiy olamda real hayot va g'ayritabiiylik, aql va telbalik, haqiqat va tasavvur o'rtasidagi chegaralar beqarorlashadi. Natijada qo'rquv tashqi xavfga munosabatlardan ko'ra, insonning o'z qalbi va ongida shakllanadigan murakkab psixologik hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Edgar Allan Poning 1843-yilda nashr etilgan "Qora mushuk" ("The Black Cat") hikoyasi adibning qo'rquv va dahshat poetikasini yorqin aks ettiruvchi asarlaridan biridir. Hikoyada voqealar o'z jinoyatlarini izohlashga urinayotgan, ruhiy jihatdan beqaror hikoyachi tilidan bayon qilinadi. Uning ichkilikka berilishi, shafqatsizlikka yuz tutishi, sevimli mushugi Plutoni o'ldirishi, xotiniga tajovuz qilishi va sodir etgan jinoyatini yashirishga urinishi asar voqealarining fojeaviy rivojini belgilaydi. Hikoyachining o'zini oqlashga qaratilgan nutqi bilan uning vahshiy xatti-harakatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik asarda psixologik taranglikni kuchaytiradi.

Adabiyotlar tahlili. Keyingi davrlardagi ilmiy tadqiqotlarda esa hikoya uning ijtimoiy konteksti bilan bevosita bog'liq holda o'rganilgan. Daniel Hoffmann fikricha, "Qora mushuk" hikoyasi "disfunktsional nikoh haqidagi hikoya" sifatida talqin etilgan. Peeples (Piplz) o'z tadqiqotida asarda muntazam takrorlanib turuvchi o'lim motivini batafsil tahlil qiladi. Tadqiqotchining fikricha, hikoyada o'lim ayrim o'rinlarda hatto burlesk darajasigacha tushiriladi. U mazkur xususiyatni Poning "Ligeyya" ("Ligeia"), "Berenika" ("Berenice") va "Nafasni yo'qotish" ("Loss of Breath") kabi boshqa hikoyalari bilan qiyoslaydi. Shunga yaqin tarzda Peeples (Piplz) o'sha davrda "sovuqqon jinoyatchi" ("cool criminal") obrazining ommabopligi haqida fikr yuritib, bunday obrazlar oshmaning didiga moslashish maqsadida yaratilganini, zamonaviy o'quvchi uchun g'alati yoki grotesk tuyuladigan ayrim elementlar esa o'z davri uchun an'anaviy ekanligini ta'kidlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada intertekstual tahlil, psixanalitik, tavsifiy-tahliliy, badiiy-tahliliy, kontekstual tahlil, hermenevtik tahlil, psixologik tahlil va matn tahlili metodlaridan foydalanildi.

Natijalar va muhokama. Edgar Allan Poning "Qora mushuk" hikoyasida qo'rquv motivi mifologik ramzlar, ruhiy ziddiyatlar va fojeaviy voqealar birligi asosida shakllantirilgan. Asarda qo'rquv tayyor holatda berilmaydi, balki hikoyachining ma'naviy tanazzuli bilan birga bosqichma-bosqich kuchayib boradi. Dastlab oilaviy hayot va uy hayvonlariga mehr tasviri ustun bo'lsa, keyinchalik bu osoyishta muhit zo'ravonlik, jinoyat va dahshat makoniga aylanadi. Shu tariqa yozuvchi tanish va xavfsiz ko'ringan kundalik hayot zamirida yashiringan yovuzlikni ochib beradi.

Birinci qora mushukning Pluton deb nomlanishi hikoyadagi muhim mifologik ishoradir. Pluton qadimgi Rim mifologiyasida yerosti va marhumlar olamining hukmdori hisoblanadi. Mushukka aynan shu nomning berilishi uni zulmat, o'lim va narigi dunyo haqidagi tasavvurlar bilan bog'laydi. Demak, Pluton hikoyachining sevimli uy hayvoni bo'lish bilan birga, uning kelajakdagi jinoyati va halokatini oldindan bildiruvchi ramziy obraz sifatida ham namoyon bo'ladi. Pluton nomining mifologik mazmuni hikoyaning keyingi voqealarida yanada ravshanlashadi. Mushukning o'ldirilishi, uyning yonib ketishi, devorda dor tasvirining paydo bo'lishi hamda unga o'xshash ikkinchi mushukning uchrashi o'lim va jazo motivlarini izchil rivojlantiradi. Shu nuqtayi nazardan, Pluton qahramonni yerosti olamiga, ya'ni ma'naviy va jismoniy halokat sari yetaklovchi ramziy vosita vazifasini bajaradi.

Asar yakunining yerto'lada sodir bo'lishi ham Pluton nomi bilan bog'liq mifopoetik maydonni kuchaytiradi. Yerto'la yer ostida joylashgan, qorong'i va yopiq makon bo'lib, mifologiyadagi marhumlar olamini eslatadi. Hikoyachi xotinining jasadini aynan shu joyga yashiradi. Natijada yerto'la nafaqat jinoyat sodir etilgan maishiy makon, balki o'lim va yashirin

gunoh jamlangan ramziy yerosti olamiga aylanadi. "Qora mushuk" hikoyasining syujetida miflarga xos "taqiq – taqiqning buzilishi – jazo" modeli ham mavjud. Begunoh mavjudotga zarar yetkazmaslik insoniy va axloqiy taqiq sifatida qaraladi. Hikoyachi esa dastlab Plutonning bir ko'zini o'yib oladi, keyinchalik uni daraxtga osib o'ldiradi. Shu tariqa u rahm-shafqat va insoniylik chegarasini buzadi. Ushbu jinoyatdan so'ng uning hayotida halokatli voqealar boshlanadi.

Hikoyachining Plutoni o'ldirish sababi tashqi zarurat bilan bog'liq emas. U yomonlik ekanini anglagan ishni aynan taqiqlanganligi uchun amalga oshiradi. Po bu holatni inson tabiatidagi "buzg'unchilik ruhi" bilan izohlaydi. Mazkur tushuncha insonning axloqiy qonunni bilgan holda unga qarshi chiqishi, o'zini va atrofidagilarni halokatga yetaklovchi xatti-harakatni ongli ravishda sodir etishini anglatadi. Mifopoetik nuqtayi nazardan bunday xatti-harakat muqaddas tartibning buzilishi hisoblanadi. Miflarda belgilangan chegarani buzgan qahramon muqarrar jazoga duchor bo'lganidek, hikoyachi ham sodir etgan jinoyatining oqibatidan qochib qutula olmaydi. Plutonga nisbatan amalga oshirilgan zo'rvonlik keyinchalik hikoyachining o'ziga qaytadi: mushukning bo'ynidagi arqon uning o'lim jazosini oldindan bildiruvchi ramzga aylanadi.

Hikoya o'lim jazosini kutayotgan mahkumning o'tmish voqealarini bayon qilishi shaklida qurilgan. Asar boshlanishidayoq hikoyachi ertasi kuni o'lishini aytadi. Bu ma'lumot butun bayonga muqarrar halokat ruhini singdiradi. O'quvchi hikoyachi jinoiy qilmish sodir etganini biladi, ammo uning qanday jinoyat qilgani va qanday fosh etilgani keyinchalik ochiladi. Natijada qo'rquv faqat sodir bo'layotgan voqealardan emas, balki oldindan ma'lum bo'lgan fojia yakunni kutishdan ham kelib chiqadi. Asarda voqealarning birinchi shaxs tilidan hikoya qilinishi psixologik taranglikni kuchaytiradi. Hikoyachi o'zini ruhiy kasal emas, sog'lom fikrlaydigan shaxs sifatida ko'rsatishga urinadi. Biroq uning fikrlari, xatti-harakatlari va voqealarni izohlash usuli o'rtasidagi ziddiyat uning ishonchsiz ro'yi ekanini namoyon etadi. U sodir etgan shafqatsizliklarini ichkilik, g'azab, taqdir yoki g'ayritabiiy kuchlar ta'siri bilan tushuntirishga harakat qiladi. Aslida esa uning nutqi ortida aybdorlik, o'zini oqlash istagi va jazodan qo'rquv yashiringan.

Pluton o'ldirilganidan keyin hikoyachi uyining yonib ketishi asardagi mifopoetik aloqalarni kuchaytiradi. Olov qadimgi tasavvurlarda hayot va poklanish bilan birga, ilohiy g'azab, jazo va halokatni ham ifodalagan. "Qora mushuk"da olov, avvalo, vayronkor va jazolovchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Yong'in qahramonning uyi va avvalgi hayotini barbot qilib, uning ma'naviy tanazzulini tashqi voqelikka ko'chiradi. Yong'indan so'ng saqlanib qolgan devorda bo'yniga arqon o'ralgan ulkan mushuk tasvirining paydo bo'lishi hikoyaning eng sirli epizodlaridan biridir. Hikoyachi ushbu hodisaga mantiqiy izoh berishga harakat qiladi. Uning taxminiga ko'ra, yong'in vaqtida kimdir mushuk jasadini derazadan xonaga tashlagan va ohak, olov hamda murdaning kimyoviy ta'siri natijasida devorda uning izi qolgan. Biroq mazkur izoh voqeaning dahshatli ta'sirini butunlay yo'qota olmaydi. Devor qahramonning aybdorlik xotirasini saqlovchi ramziy yuzaga aylanadi. Hikoyachi jinoyatini unutishga harakat qilsa-da, mushukning tasviri uning qilmishini yana ko'z oldiga keltiradi. Demak, devordagi surat g'ayritabiiy alomat sifatida ham, qahramonning bostirilgan vijdon azobi moddiylashgan shakl sifatida ham talqin etilishi mumkin.

Hikoyachining dastlabki ruhiy qiyofasi uning hayvonlarga bo'lgan muhabbati orqali ochiladi. U bolaligidan muloyim bo'lganini, hayvonlarni sevganini ta'kidlaydi. Ammo ichkilikka qaramlik uning fe'l-atvorini o'zgartirib, tajovuzkor va shafqatsiz odamga aylantiradi. U avval xotiniga va boshqa hayvonlarga zulm qiladi, keyin esa eng sevimli mushugi Plutonga zarar yetkazadi. Ushbu o'zgarish inson tabiatida ezgulik bilan birga vayronkor kuch ham mavjudligini ko'rsatadi. Qo'rquvning asl manbai tashqaridagi sirli mavjudot emas, balki insonning nazoratdan chiqqan ichki "meni" bo'lib chiqadi.

Xulosa. "Qora mushuk"da qo'rquvning mifopoetik talqini uning psixologik mazmunidan ajralmaydi. Qora rang, Pluton nomi, olov, dor, yerto'la, devor va dahshatli qichqiriq kabi unsurlar asarning mifologik maydonini yaratadi. Shu bilan birga, ular qahramonning aybdorligi, shafqatsizligi, ruhiy beqarorligi va jazodan qo'rquvini ifodalaydi. Har bir mifologik ramz ayni paytda muayyan psixologik holatning tashqi shakliga aylanadi.

Po g'ayritabiiy hodisani qat'iy haqiqat sifatida tasdiqlamaydi. Hikoyachi ayrim voqealarga mantiqiy izoh berishga harakat qilsa-da, ularning sirli mohiyati to'liq bartaraf etilmaydi. O'quvchi mushukni qasoskor mifologik kuch sifatida ham, jinoyatchi oning psixologik proyeksiyasi sifatida ham talqin qilishi mumkin. Ana shu ikkilanish qo'rquvning ta'sirini kuchaytiradi. Chunki dahshatning manbai aniq bo'lmaganida, u tashqi olam bilan birga insonning ichki dunyosini ham qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Poe, E. A. "The Black Cat" // The Collected Tales and Poems of Edgar Allan Poe. – New York: Modern Library, 1992. – P. 223–239.
- [2] Poe, E. A. Tales and Sketches. 1843–1849. Vol. III / Ed. by T. O. Mabbott. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
- [3] По, Э. А. Чёрный кот // Полное собрание рассказов. – Москва: Наука, 1970.
- [4] Mabbott, T. O. Edgar Allan Poe: Tales and Sketches. Vol. III. – Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1978.
- [5] Quinn, A. H. Edgar Allan Poe: A Critical Biography. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998. – 804 p.
- [6] Silverman, K. Edgar A. Poe: Mournful and Never-ending Remembrance. – New York: Harper Perennial, 1992. – 592 p.
- [7] Meyers, J. Edgar Allan Poe: His Life and Legacy. – New York: Cooper Square Press, 2000. – 372 p.
- [8] Kennedy, J. G. Poe, Death, and the Life of Writing. – New Haven: Yale University Press, 1987. – 240 p.